

Hvad er en sannkenning?

Om en tvivlsom passage i Tredje Grammatiske Afhandling.¹

De to vigtigste middelalderskrifter om skjaldedigtningen er *Snorra Edda* af Snorri Sturluson og den såkaldte Tredje Grammatiske Afhandling (forkortes til TGA) af Óláfr hvítaskáld. Disse to værker indeholder væsentlige beskrivelser af skjaldedigtningens retorik samt teoretiske overvejelser af poetologisk art. De to værker tager hvert sit udgangspunkt i beskrivelsen af skjaldedigtningen. I *Snorra Edda* aner man et nærmest demonstrativt fravær af begreber fra den klassiske retorik og af eksplicite henvisninger til den klassiske retoriks metodologi, hvad der kan undre, da det ikke er vanskeligt at påvise indflydelse fra den klassiske tradition.² I TGA derimod lægges der på ingen måde skjul på, at værket ligger meget tæt op ad den klassiske retoriks metodologi. Spørgsmålet er, om de to værkers forskellige udgangspunkter samtidig medfører en væsentlig forskel på de to værkers tilgang til skjaldedigtningen. Skal vi forstå TGA som en videreførelse af de ideer og synspunkter, som *Snorra Edda* er udtryk for – med en terminologi tilpasset den latinske lærdomstradition – eller skal vi snarere opfatte TGA som et værk, der formidler et helt anderledes syn på skjaldedigtningen end det, man finder i *Snorra Edda*?

Spørgsmålet er vigtigt for vurderingen af følgende passage, som er blandt de mest omdiskuterede i TGA:

Með þeim hætti eru þær kenningar, er vér köflum sannkenningar í skáldskap, at kalla manninn ása-heitum ok kenna svá til vápna eða skipa eða nokkurn ása annars nafni ok kenna þá við eign sína nokkura ... Hér er farmatýr Óðinn kallaðr [*De kenningar, som vi i poesi kalder samkenningar, er på den måde, at de benævner manden med gudenavne og kendetegner dem derefter med våben eller skibe eller (benævner) en gud med en andens navn, og kendetegner dem med nogle af deres ejendele/attributter ... Her kaldes Odin for skibslasterens Tyr*] (TGA, 103).³

Denne beskrivelse af *sannkenning* har stor lighed med beskrivelsen af kenningen i *Skáldskaparmál* (Edda 1998, 5), og det betyder altså, at Óláfr definerer *sannkenning* på samme måde som Snorri definerer kenningen. Misforholdet bliver endnu mere påfaldende, når Óláfr derefter som eksempel anfører *farmatýr*, det samme eksempel som Snorri anvender i sin definition af kenningen. Meissner (1921, 51) foreslår forsigtigt, under henvisning til en anmærkning i Sveinbjörn Egilssons udgave fra 1848-49 (*Snorra Edda* 2, 160, anm. 1), at *sannkenning* i ovenstående citat kan være en fejlskrivning for *mannkenning*, i betydningen 'almindelig kenning, der refererer til mand'. Faulkes (1998, xxvii) siger uden omsvøb, at der er tale om en fejlskrivning for *mannkenning*. Andre som Björn M. Ólsson (1884, 320), Clunies Ross (1987, 75), og Malm (1990) har derimod forsøgt at påvise, at definitionen af *sannkenning* i dette særlige tilfælde tyder på, at Óláfr tillægger begrebet en videre betydning, end det tillægges i *Skáldskaparmál* og *Háttatal*. Denne kontroversielle passage i TGA vil jeg diskutere mere detaljeret nedenfor, men først vil jeg forsøge at skitsere, hvorfor denne passage er af særlig interesse for vurderingen af forholdet imellem *Snorra Edda* og TGA.

TGA er som oplyst i slutningen af et af manuskripterne skrevet af Óláfr fiórðarson hvítaskáld.⁴ Om Óláfr ved man, at han var nevø til Snorri Sturluson, at han ligesom Snorri var hirdskjald hos en norsk konge, og at han var lovsigemand i en kort periode, ligesom Snorri i

¹ Artiklen er en omarbejdning af et kapitel fra Stavnem (2002).

² Dette er fyldigt beskrevet i forskningen. En af de grundigste undersøgelser af relationen mellem *Snorra Edda* og klassisk retorik er vel Clunies Ross (1987).

³ Citater fra TGA er normaliseret efter Finnur Jónsson (1927).

⁴ Se TGA, 119 – note 336.

øvrigt også var det. Óláfrs baggrund har altså mange lighedspunkter med Snorris. Tilmed er disse to mænd som nævnt forfattere til de to vigtigste middelalderskrifter om den norrøne skjaldedigtning. En interessant lighed mellem de to værker er, at de begge giver udtryk for, at det klassiske poetiske sprog og det norrøne poetiske sprog har samme udspring. I prologen i *Snorra Edda* berettes det, at en fornem mand fra 'Tyrkland' ved navn Odin havde ambitioner om at blive dyrket som en gud. Han rejste derfor nordpå, og efterhånden som han fik magten over de nordiske lande, blev trojanernes sprog også de nordiske landes sprog.⁵ I TGA finder vi en lignende beretning om Odin, der bragte digtekunsten fra Troja til Norden.⁶ For Óláfr er denne beretning formodentlig vigtig i bestræbelserne på at fastslå det tætte bånd mellem klassisk og norrøn poesi, når han som den første i øvrigt vil beskrive det norrøne poetiske sprog efter klassisk forbillede.

På trods af de mange ligheder, som kan nævnes både imellem de to værker og de to forfattere, er det som allerede nævnt forskellen på de to værkers udgangspunkt, der umiddelbart springer i øjnene. Selv om Snorri uden tvivl var påvirket af klassisk tradition i et vist omfang, så er fraværet af de klassiske retoriske termer påfaldende, og det kunne tyde på, at han bevidst forsøgte at holde sig inden for den islandske tradition. Óláfr derimod følger temmelig slavisk den klassiske traditions retoriske beskrivelsesapparat, og det vil sige, at TGA begynder ved de helt simple sproglige størrelser lyde, og derfra fortsættes der med stavelser, ord og sætninger, indtil man til sidst når frem til de retoriske figurer. Dermed lægger Óláfr sig tæt op ad sit væsentligste forbillede, Donatus og hans *Ars Maior*, en af de mest indflydelsesrige grammatikere i middelalderen,⁷ hvad Óláfr ikke lægger skjul på, idet et af kapitlerne bærer overskriften *Kenningar Donati* [Donats lærdomme].⁸ Han viser ikke som Snorri interesse i kenningers betydning eller i de forskellige legendariske, mytologiske eller samfundsmæssige begivenheder og forhold, som modtageren af et skjaldedigt forudsættes at kende til, hvis kenningerne skal kunne forstås. Tilsyneladende stræber han først og fremmest efter at demonstrere, at det er muligt at beskrive skjaldedigtningen ved hjælp af klassisk retorik, og grunden hertil kunne være, at han ønsker, at den hjemlige skjaldedigtning skal kunne gøres til genstand for akademiske undersøgelser på lige fod med poesi fra kontinentet.

Dog synes samtiden eller de efterfølgende generationer ikke at have set et voldsomt modsætningsforhold imellem TGA og *Snorra Edda*, for de tidligste og vigtigste tekstvidnesbyrd om TGA er overleveret sammen med *Snorra Edda* eller dele af den.⁹ Sammensætningen af tekster i for eksempel *Codex Wormianus* peger i retning af, at kompilatoren har ment, at TGA og *Snorra Edda* indholdsmæssigt supplerer hinanden.¹⁰ Det er ikke underligt, da Óláfr i et vist omfang tager afsæt i Snorres arbejde. Flere steder i TGA bruges de samme eksempler som i *Snorra Edda*, sågar anvendes Snorris egen poesi som eksempel materiale et par steder. Og forbindelsen mellem de to værker viser sig indirekte ved, at en række af de centrale termer i *Snorra Edda*, som *kenning*, *sannkenning*, *nýgerving* og

⁵ "umb Saxland ok allt flaðan um norðrúnhálfur dreifðisk svá at fleira tunga, Asiamanna, var eigintunga um öll flelsi lönd" (Edda 1982, 6).

⁶ "öll er ein listin skáldskapr sá, er rómverskir spekingar námu í Athenisborg á Griklandi ok sneru síðan í látinumál, ok sá ljóða-háttir eða skáldskapr, er Óðinn ok aðrir Asiamenn fluttu norðr higat í norðrúnhálfu heimsins ok kendu mönnum á sína tungu floss konar list, svá sem fleir höfðu skipat ok numit í síðlfu Asialandi [alt er én skáldskabkunst, den som romerske vismænd lærte i Athen i Grækenland og siden omsatte til latinsk, og den digtart eller skáldskab, som Odin og andre folk fra Asien bragte nordpå i den nordlige halvdel af verden, og de lærte mennesker i deres eget sprog denne kunst, som de selv havde skabt og lært i Asien] (TGA, 60).

⁷ Værket menes at være skrevet som en elementær lærebog af retoriklæreren Donatus i Rom ca. år 350, og den havde stor betydning for opfattelsen af poetisk sprog langt frem i middelalderen.

⁸ Kenning har flere forskellige betydninger, og en af dem er 'lære, lærdom', jf. Fritzer.

⁹ Se TGA, xlviii-lxv.

¹⁰ Se Krömmelbein 1991, 116.

nykrat, også diskuteres i TGA, selv om Óláfr vel godt kunne have klaret sig uden dem, lige så vel som Snorri kunne klare sig uden de klassiske termer.

Interessant for vurderingen af relationen imellem *Snorra Edda* og TGA er fremstillingen af kenningen. Selv om Snorri definerer kenningen på en måde, der i høj grad minder om Aristoteles' definition af metaforen,¹¹ nævnes metaforen istedet i *Snorra Edda*. Óláfr derimod definerer uden videre kenningen som en metafor, og det er sigende for hans opfattelse af kenningen, da han opfatter metaforen som den vigtigste trope.¹² At dømme ud fra en sådan definition af kenningen forsøger han at bygge bro imellem den traditionelle islandske poetologiske tradition i *Snorra Edda* og den klassiske poetologi, som han selv er repræsentant for.¹³ Det kunne som nævnt ovenfor være et forsøg på at gøre skjaldedigtningen til et studieobjekt på linie med klassisk poesi, men det kunne også være for at undgå, at indsigterne fra *Snorra Edda* forsvandt, i takt med at den klassiske retoriks terminologi vandt indpas på Island.

Vi har altså set en række faktorer, der gør, at TGA på en række områder har markante lighedspunkter med *Snorra Edda*. Med dette perspektiv for øje vender vi os nu igen mod passagen i TGA, som blev omtalt i indledningen. For at kunne vurdere om *sannkenning* i denne passage er en fejlskrivning, er det først og fremmest nødvendigt at indkredse, hvad termen indbefatter, og her må vi først se på beskrivelsen af termen i *Snorra Edda*. *Sannkenning* beskrives i *Skáldskaparmál*, hvor den er placeret i kategorien *fornöfn*, der omfatter betegnelser for personer og individer, og alle de eksempler, der gives, er betegnelser for personer, fx. *spekimaðr* [vis person], *orðspekingr* [dygtig taler] og *auðmildingr* [gavmild person] (*Edda* 1998, 107). I *Háttatal* derimod defineres termen nærmere som et adjektiv eller et adverbium, og den gives her et indhold, der bedst kan sammenlignes med den klassiske term epitheton (*Edda* 1991, 6). Allerede i *Skáldskaparmál* og *Háttatal* er der altså en kraftigt divergerende opfattelse af termen *sannkenning*, og det er tvivlsomt alene på basis af disse to dele af *Snorra Edda*, om man kan nå frem til en nogenlunde entydig definition af *sannkenning*.

I TGA rejser der sig andre problemer vedrørende forståelsen af *sannkenning*. En væsentlig passage er gennemgangen af stilfigurene metonymi, antonomasia og epitheton, og den afsluttes på følgende vis:

I þllum þessum háttum er óeiginlig líking milli viðleggjanligrs nafns ok undirstæðiligrs, ok þykkir þessi figúra mest þrýða skáldskap; þat kǫllu vér sannkenning [I alle disse måder er der en uegentlig/u-egendommelig sammenligning imellem adjektivet og substantivet, og denne figur synes mest at pryde digtekunsten. Den kalder vi sannkenning] (TGA, 108).

Citatet afrunder en gennemgang af epitheton og antyder, at Óláfr paralleliserer termerne *sannkenning* og epitheton i betydningen 'adjektiv'. Det er uklart, hvad Óláfr her mener med *óeginligr*. Clunies Ross (1987, 34-38) har undersøgt Óláfrs brug af ordet, som Óláfr muligvis selv har skabt, og hun konkluderer, at ordet bruges med flere forskellige betydninger i TGA, nemlig både i betydningen 'overført' og i betydningen 'ukorrekt'. I citatet synes det imidlertid også at være muligt at forstå ordet som en negering af *eiginligr*,¹⁴ og det vil sige, at de eksempler, han anfører, udmærker sig ved ikke at udtrykke et ejendomsforhold. Eksemplerne er *dádrakkr* [handlekraftig], *hamdökk* [ham-mørk] (om en ravn), *stórhoggr* [som giver

¹¹ Se Aristoteles 1999, 49 (i dansk oversættelse).

¹² "með fliessí figúru [metafor] eru saman settar allar kenningar í norrænum skáldskap, ok hon er mjök svá upphaf til skáldskaparmáls". TGA, 104.

¹³ Jf. Björn M. Ólsen: "Medbestemmende [for valget af skjaldestrofer var] at påvise identiteten af Grækernes og Romernes grammatiske og retoriske regler med tilsvarende regler for skjaldedigtningen" (TGA, vi-vii).

¹⁴ Fritznens ordbog siger om *eiginligr*: "egen, ejendommelig, som tilhører en alene".

kræftige hug], *sænsk* [svensk] og *herskár* [krigerisk] (TGA, 107-108). Disse eksempler bekræfter, at Óláfr opfatter *sannkenning* som en epitheton.

Det er værd at bemærke ved Óláfrs netop omtalte definition af *sannkenning*, at de eksempler, han giver, er fra den selvsamme strofe, som i *Háttatal* bruges til at eksemplificere *sannkenningar* – det er altså eksempler fra Snorris eget kvad. Óláfr viser dermed ret tydeligt, at han bygger videre på Snorris definition i *Háttatal*. Der er da heller ingen væsentlige forskelle på definitionen af *sannkenning* i *Háttatal* og TGA, idet *sannkenning* i begge tekster defineres som en epitheton. Ganske vist er Óláfrs definition af *sannkenning* forskellig fra definitionen i *Skáldskaparmál*, men som sagt findes denne divergens allerede mellem *Háttatal* og *Skáldskaparmál*.

Dermed har vi en passage, der på særdeles væsentlige punkter afviger fra de andre passager, hvor Óláfr omtaler termerne *kenning* og *sannkenning*. Óláfr følger ellers Snorris definitioner af *kenning* og *sannkenning* (i *Háttatal*), men i én passage går han altså direkte imod Snorris definition, ovenikøbet med det samme eksempel, som Snorri selv bruger i sin definition af *kenningar* (*farmatýr*), og hvorfor skulle han pludselig gøre det? Ydermere går han også imod sin egen definition af *sannkenning*, som følger få sider efter. Det forekommer ikke sandsynligt, at Óláfr præsenterer en definition, der så åbenlyst strider imod Snorris, når han i mange andre tilfælde bestræber sig på at være tro mod termerne fra *Snorra Edda*, og det ligner heller ikke Óláfr at give en definition, der strider kraftigt mod, hvad han selv skriver få sider senere.

Accepterer vi, at der har indsneget sig en fejlskrivning i TGA, således at der i en passage er skrevet *sannkenning* i stedet for fx. *mannkenning*, kan man sammenfatte relationen imellem *Snorra Edda* og TGA på følgende måde: I *Háttatal* og *Skáldskaparmál* beskrives en håndfuld retoriske termer, der er specielt knyttet til skjaldedigtningen. Disse termer tager Óláfr op i sin afhandling, der på mange måder er en ukritisk overføring af de klassiske retoriske begreber på den norrøne skjaldedigtning, og han viser sig generelt at være loyal over for Snorris definitioner. Hans omtale af *nýgerving* og *nykrat* er identisk med Snorris, omend knap så sofistikeret, og hans definition af *sannkenning* er også tro mod definitionen i *Háttatal*, hvor han endda illustrerer termen med de samme eksempler. I sin definition af *kenning* følger han *Skáldskaparmál*, atter med det samme eksempel som Snorri bruger, og *kenning*en ophører han til en helt central plads i den klassiske terminologi, hvor den omtales straks efter mestertropen metafor, ophavet til digtekunsten, som Óláfr kalder den.

Det ideelle er naturligvis at læse, hvad der står i en tekst – ikke at ændre den til det, man mener, der burde stå i den. Og talen om en fejlskrivning bør først og fremmest, hvis man kan påvise, at brugen af *sannkenning* i den omtalte passage er fuldstændig logisk og i overensstemmelse med konteksten. Omvendt må man sige, at der i passagen udtrykkes en opfattelse af *sannkenning*, der står temmelig alene i norrøne tekster, og sammenholdt med hvor loyal Óláfr i øvrigt bearbejder Snorris termer, ville det være direkte risikabelt at drage vidtrækkende konklusioner vedrørende Óláfrs opfattelse af *sannkenning* på baggrund af dette ene eksempel, som kunne være en skriverfejl.

Litteratur og forkortelser

- Aristoteles (1999): *Poetik*, oversat af Poul Helms, København 1999, 4. opl.
Björn M. Ólsen (1884): (ed.) *Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda tilligemed de grammatiske afhandlingers prolog*, København 1884.
Brodeur, A. G. (1952): *The Meaning of Snorri's Categories*, i: University of California Publications in Modern Philology XXXVI, 129-147.
Clunies Ross, Margaret (1987): *Skáldskaparmál*. Snorri Sturluson's *ars poetica* and medieval theories of language, Odense 1987.
Edda 1991: *Háttatal*, (ed.) Anthony Faulkes, Oxford 1991.

- Edda 1998: *Skáldskaparmál*, (ed.) Anthony Faulkes, 1. Introduction, Text and Notes. 2. Glossary, Index and Names, London 1998.
- Faulkes, Anthony (1993): *The sources of Skáldskaparmál: Snorri's intellectual background*, i: (ed.) Alois Wolf, Snorri Sturluson. Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages, Tübingen 1993, s. 59-76.
- Faulkes, Anthony (1994): *Snorri's rhetorical categories*, i: Sagnafling helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994, Reykjavík 1994, s. 167-176.
- Faulkes, Anthony (1998): *Introduction*, Edda. Skáldskaparmál 1, London 1998.
- Finnur Jónsson (1927): (ed.) *Óláfr fiórðarson, Máhljóða- og Málskrúðsrit*. Grammatisk-Retorisk afhandling, København 1927.
- Finnur Jónsson (1931): (ed.) *Edda Snorra Sturlusonar*, København 1931.
- Fritzner, Johan: *Ordbog over det gamle norske Sprog*, Kristiania 1886-1972.
- Guðrún Nordal (2001): *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Toronto. Buffalo. London 2001.
- Kreutzer, Gert (1977): *Die Dichtungslehre der Skalden*. Poetologische Terminologie und Autorenkommentare als Grundlagen einer Gattungspoetik, Meisenheim am Glan 1977.
- Krömmelbein, Thomas (1992): *Creative Compilers. Observations on the Manuscript Tradition of Snorri's Edda*, i: (ed.) Úlfar Bragason, Snorrastefna, Reykjavík 1992, s. 113-129.
- Krömmelbein, Thomas (1998): (ed.) *Dritte Grammatische Abhandlung*, Oslo 1998.
- Malm, Mats (1990): *Sannkenningars egentliga egenskapar*, i: ANF 105, s. 111-130.
- Meissner, Rudolf (1921): *Die Kenningar der Skalden*. Ein Beitrag zur Skaldischen Poetik, Bonn og Leipzig 1921.
- Micillo, Valeria (1993): *Classical Tradition and Norse Tradition in the "Third Grammatical Treatise"*, i: ANF 108, s. 68-79.
- Stavnem, Rolf (2002): *Hør Kvasirs blod*. Kenning og metafor i den norsk-islandske skjaldedigtning, upubliceret ph.d.-afhandling, København 2002.
- TGA: *Den tredje grammatiske Afhandling i Snorres Edda*, (ed.) B. M. Ólsen, København 1884.